part of a sickle, the tongue from a buckle, a fragment of a bronze band decoration, a diamond-shaped pendant, half of a pair of tweezers, a small bell, and a clay, double truncated conical spindle whorl (Fig. 4). The bulk of the pottery consists of hand built pottery with smooth surfaces (90% of the sherds). Somewhat more iron slag was found. The discovered material shows that in the early 2nd millennium (by approximately the 13th century) a rural agricultural settlement with an iron smelting or processing business existed beside the Liūdiškiai hillfort site. The dating of the settlement's excavated site does not fit with the significantly earlier (2nd–3rd century) dating of the hillfort site; no suitable explanation for this exists so far.

Gintautas Zabiela

Mažųjų Žinėnų piliakalnis

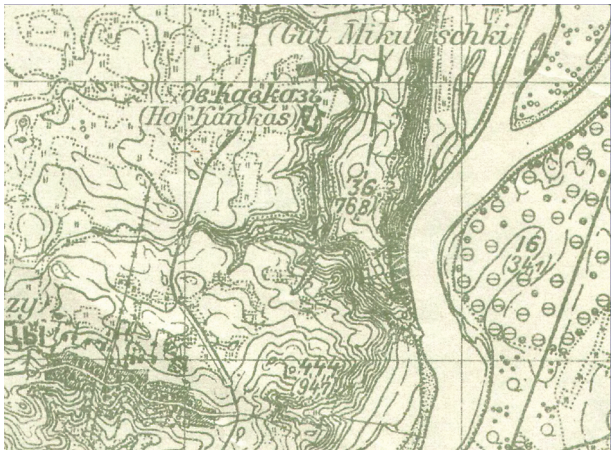
Mažųjų Žinėnų piliakalnis (Jonavos r., Kulvos seniūn.) (A38P, 21499), nepaisant savotiško jo unikalumo, iki šiol tebėra mažai žinomas ne tik visuomenei, bet ir archeologams. Jis įrengtas Neries dešiniojo kranto aukštumos kyšulyje, dalinai suformuotame įtekančio Šlėnos upelio. Aikštelė trikampė, pailga beveik Š–P kryptimi, 160x59 m dydžio, į centrą kylanti per 4–5 m. Ji apsaugota sudėtinga pylimų sistema. Jos Š pakraštyje supiltas 75 m ilgio, iki 3,5 m aukščio, 18 m pločio R krašte, 3 m pločio viršuje pylimas 4 m aukščio išoriniu šlaitu, besileidžiančiu į 11 m pločio, 1,5 m gylio griovį. V šlaite, 7 m žemiau aikštelės, iškastas 1 m pločio dugne, 0,5 m gylio griovys, už kurio supiltas 90 m ilgio, 1 m aukščio, 3 m pločio pylimas, nuolaidėjantis į P pusę. Piliakalnio P šlaite, 15 m žemiau aikštelės, irgi iškastas 5 m pločio, 2 m gylio griovys, už kurio supiltas 130 m ilgio, 1,5 m aukščio, 8 m pločio pylimas. Šis griovys ir pylimas palengva kyla šlaitu ŠV ir maždaug ties PV šlaito viduriu virsta 4 m pločio terasa, kuri buvusio griovio vietoje skyla į 2 griovius ir tarp jų esantį pylimą. Pirmojo griovio plotis nuo aikštelės pusės – 2,5 m, gylis – 0,5 m, pylimo aukštis – 0,5 m, plotis – 3 m. Antrasis griovys yra 2 m pločio, 0,5 m gylio. Už į terasą suplokštėjusio 8 m pločio pylimo, 5 m žemiau jo, šlaite prasideda dar vienas 6 m pločio, 2 m gylio griovys, už kurio supiltas 1,5 m aukščio, 10 m pločio pylimas. Pastarieji įtvirtinimai yra tik piliakalnio ŠV šlaite. Tarp abiejų šlaite esančių pylimų yra 25 m pločio neįtvirtintas tarpas. Pylimai V šlaite yra persikeitę – čia, matyt, buvo senasis įvažiavimas į aikštelę. Piliakalnio šlaitai statūs, 25–30 m aukščio, į Neries upę – skardingi, iki 43 m aukščio (1 pav.). Piliakalnio aikštelės R dalis (gali būti net jos pusė) jau iki XX a. buvo nugriuvusi į Nerį (2 pav.), erozija ir dabar sparčiai vyksta palei visą piliakalnio ilgį. Piliakalnis yra Neries pakrantės miške, apaugęs lapuočiais su pavienėmis eglėmis bei pušimis su krūmų pomiškiu.

Mažųjų Žinėnų piliakalnio pažinimo istorija nėra ilga. Pirmasis žinomas apylinkių žemėlapis iš XIX a. 7 deš. piliakalnio vietoje rodo buvus mišką. Tolesnės žinios apie piliakalnį jau yra rašytinės. Vykdydama archeologijos objektų registraciją VAK 1935 m. spalio 9 d. Kauno apskrities viršininkui parašė raštą, kuriame nurodė, kad „į pietvakarius nuo Kauko vk., prie įtakos Šlėnos į Nerį yra pylimas, kuriame randama įvairių senienų, apleistas, be globos“ (*KPC archyvas*, f. 1, a. 1, nr. 62, p. 149). Raštas 1935 m. spalio 11 d. pateko į Kauno apskrities viršininko įstaigą ir buvo nukreiptas Jonavos nuovados viršininkui „betar-

1 pav. Bendras Mažųjų Žinėnų piliakalnio tyrinėjimų planas. A. Janonytės brėž.

Fig. 1. The general excavation plan of the Mažieji Žinėnai hillfort site.

2 pav. Mažųjų Žinėnų piliakalnio vieta XX a. pradžios žemėlapyje. J. Žikulino iliustracija.

Fig. 2. The location of the Mažieji Žinėnai hillfort site on an early 20th-century map.

piam pildymui". Vykdant pavedimą policija pasiteiravo ir nustatė, kad „rašte minimas pylimas yra valdiškame miške Lapių girininkijos žinioje", tad raštą persiuntė ten. Lapių nuovadoje išsiaiškinta, kad minėta vieta vis dėlto priklauso Jonavos nuovadai ir visi šie dokumentai 1935 m. lapkričio 8 d. grąžinti atgal. Tada nustatyta, kad „pylimas tikrai yra Tamstos nuovados ribose, Kaukazo vk. Jonavos val. pil. Martinaičio ir Vencionio žemėje" (*KPC archyvas*, f. 1, a. 1, nr. 62, p. 147). Standartinis pasižadėjimas saugoti jo žemėje esantį piliakalnio kalną iš Petro Martinaičio gautas 1935 m. lapkričio 25 d., tačiau piliakalnio aprašymas nebuvo padarytas. 1935 m. Mažųjų Žinėnų piliakalnis minimas ir kitur. Gruodžio mėnesį surašytoje standartinėje Lietuvos žemės vardyno anketoje (duomenis pateikė Lapių girininkas Juozas Pėstininkas) nurodomas „švedų kalnas, kalnas, molis, apie 3 ha, Mikailiškių šlaite, prie Neries upės" (*KPC archyvas*, f. 1, a. 1, nr. 62, p. 186). Tokiu būdu XX a. 4 dešimtmetyje apie Mažųjų Žinėnų piliakalnį buvo gauta žinių dviem skirtingais kanalais, tačiau viskas paliko archyvuose dar geram pusšimčiui metų.

Mažųjų Žinėnų piliakalnį 1988 m. ekologinio protesto žygio Neries upe metu surado jaunųjų žygeivių būrelio „Gyliukas" iš Kauno nariai Aras Baniulis ir Giedrius Okunis. Per nesusipratimą jie buvo palikti Neries dešiniajame krante ir stebėti kitame upės krante vykusį mitingą užsilipo ant vadinamos Andriuškonių atodangos. Čia jie pastebėjo, kad kalnas turi piliakalnio požymių, apie tai pranešė istorikui Vyteniui Almonaičiui (Almonaitis V., Didi Mažųjų Žinėnų senovė, *Jonavos balsas* (Jonava), 1989 03 30, nr. 38(5080), p. 3). Pastarasis apie tai informavo MMT. V. Almonaitis piliakalnyje lokalizavo Svilonių pilį (Sviloniai kaip vietovė, bet ne pilis, minimi XIV a. pabaigos kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose).

2009 m. pradėti Mažųjų Žinėnų piliakalnio archeologiniai tyrinėjimai. Atsižvelgiant į įspūdingą piliakalnio dydį bei jo eroziją, tyrimai buvo pradėti nuo jo P dalies, matuojant daugmaž vienodo dydžio 20–22 m ilgio 3–12 m plotus palei erozinį skardį aikštelės R pusėje (iš viso ištirti 8 plotai, 869 m^2) (1 pav.). Piliakalnio aikštelės centrinėje – P dalyse bei P šlaito viršutinėje dalyje, palei stačiausią ir sparčiausiai į Neries upę griūvantį skardį ištirta ištisinė 162 m ilgio juosta. Nors ištirtas didelis plotas, piliakalnyje aptiktas plonas (iki 20 cm) kultūrinis sluoksnis su negausiais radiniais (jų registruota vos 9 vienetai). Kultūrinis sluoksnis iš esmės yra pilkas molingas miškožemis, kuris vizualiai niekuo neišsiskiria. Jame ir buvo rasti visi radiniai. Piliakalnio įrengimo ir funkcionavimo laikų individualiems radiniams skiriami molinis puodas, geležiniai: grandis, neiškus dirbinėlis ir greičiausiai diržo

sagties liežuvėlis, masinei medžiagai – geležies šlakas ir keramikos šukės. Miškožemio apatinėje dalyje, ant rausvo molio, įžemio plote 4, 10 cm gylyje, 27x20 cm dydžio plotelyje atkastas sudaužyto žiesto molinio puodo šukių lizdas – bangele puoštas puodo kaklelis, gulėjęs anga į PR pusę, su smulkesnėmis sienelių šukėmis (31 fragmentas) (3 pav.). Šukės nuo 1,9x1,6 cm iki 10x5,6 cm dydžio. Puodas buvo žiestas, pūstais šonais, stačiai atlenkta 2,5 cm ilgio, 7 mm storio briauna, 15 cm skersmens anga (anga ties briauna 20 cm skersmens). Puodo išorė ruda, vidus pilkas, masė pilka, su vidutine iki 2 mm skersmens akmenukų priemaiša. Šukių storis 5–7 mm. Petelių srityje 1,5 cm žemiau angos yra mažiausiai 4 cm pločio ornamento juosta, susidedanti iš mažiausiai 5 bangelių (dalis jų persikeičia). Bangelės iki 1 mm gylio, 2–3 mm pločio, kairinės ar centrinės orientacijos, iki 1,3 cm aukščio, įrėžtos 1,3–1,7 cm periodu. Didžioji smulkesnių šoninių šukių dalis neornamentuota. Bendras šukių lizdo šukių svoris yra 426 g. Plote 8, 35 cm gylyje, iš esmės jau įžemyje (rusvame molyje), 20 cm giliau įžemio paviršiaus, ties ąžuolo šaknimis (per kažkokios supuvusios

3 pav. Puodo šukės in situ plote 4 iš PV. G. Zabielos nuotr.

Fig.3. Potsherds in situ in area 4 as seen from the SW.

4 pav. Radiniai: 1 – geležinis šlakas, 2–4 – molinės žiestos šukės, 5 – geležinis sagties liežuvėlis, 6 – geležinio dirbinio fragmentas, 7 – Stanislovo Augusto Poniatovskio 1768? m. 1 grašis (reversas), 8 – geležinė grandis. G. Zabielos nuotr.

Fig. 4. Finds: 1 – a piece of iron slag, 2–4 – thrown clay pottery sherds, 5 – the tongue from an iron buckle, 6 – a fragment of an iron artefact, 7 – a 1768 (?) Stanisław August Poniatowski 1 groat coin (reverse), 8 – an iron loop.

5 pav. Puodo šukės iš plote 4. G. Zabielos nuotr.

Fig. 5. Potsherds in area 4.

šaknies vietą dirbinys, matyt, ir pateko į įžemį) rasta geležinė 4 cm skersmens grandis 3x2,8 cm skersmens skyle (svoris 9 g.) (4:8 pav.). Ji suploto ovalo formos skerspjūvio, 3x4–4x7 mm storio lankeliu (vienas šonas labiau suplotas). Plote 7 20 cm gylyje jau ant įžemio rastas neaiškaus geležinio dirbinio plokščias, tarsi labiau keturkampės formos 3,1x 2,5x0,8 cm dydžio 8 g svorio surūdijęs fragmentas (4:6 pav.). Plote 4, 5 cm gylyje aptiktas geležinis 2,8 cm ilgio, iki 6x6 mm storio, 2 g svorio surūdijęs diržo sagties liežuvėlis (4:5 pav.). Plote 3, 10 cm gylyje rastas geležinio 6,9x4,7x1,7 cm dydžio 71 g svorio šlako gabalėlis (4:1 pav.). Plote 4, 10–15 cm gylyje rastos 3 smulkios (2,7–4,7 cm dydžio) žiestos keramikos šoninės šukelės (bendras jų svoris 26 g), puoštos keturkampių štampukų ornamentu (4:2–4 pav.). Jos 7–8 mm storio. Šukių išorė šviesiai ruda – pilkai ruda, vidus pilkas – tamsiai pilkas, masė pilka – pilkai ruda, su vidutine iki 2 mm skersmens akmenukų priemaiša. Išorėje nevienodai gerai matomi keturkampiai 3x3–4x4 mm dydžio, iki 1 mm gylio padrikai išdėstyti štampukai. Šukės greičiausiai priklausė vienam smulkiai sudaužytam puodui.

Vienas radinys paliktas jau apleisto piliakalnio lankytojų. Plote 8 5 cm gylyje miškožemyje aptikta varinė moneta – Stanislovo Augusto Poniatovskio 1768 (?) m. 1 grašis (monetos priklausomybę nustatė prof. Mykolas Michelbertas) (4:7 pav.). Moneta nudilusi, ypač aversas, kur turi būti monograma SAR. Geriau išlikęs jos reversas, kur pavaizduotas 4 dalių skydas (dviejose dalyse vytis, dviejose – erelis, viduryje apskritime, Poniatovskių herbas (buliukas), aplink legenda I GROSSVS REG. POL. M. D. L.). Moneta 2,1 cm skersmens, 1,4 mm storio, 4 g svorio.

Tyrinėtoje vietoje nefiksuota kokių nors struktūrų, kas rodo, kad tyrinėjimai vykdyti įtvirtinimo kieme. Radiniai bendrai gali būti datuojami XIV a. II puse. Šiuo aspektu ypač charakteringa keramika su štampukais, aptinkama Vidurio–Rytų Lietuvoje būtent šio laikotarpio archeologijos objektuose. Geležinės grandies chronologija šiam datavimui neprieštarauja. Tokių grandžių kaip diržų elementų gana gausiai randama viduramžių pabaigos Lietuvos senkapiuose. Panašiai yra ir su bangelėmis ornamentuoto puodo šukėmis. Kiti radiniai datuojami pernelyg plačiu laikotarpiu, tad pagal juos piliakalnio chronologijos nustatyti negalime. Moneta, sprendžiant pagal jos nusidėvėjimą, piliakalnyje pamesta anksčiausiai XVIII a. pabaigoje. Tuo metu piliakalnis jau buvo apaugęs medžiais, nors tyrimų metu susidarė įspūdis, kad piliakalnio aikštelės Š dalis anksčiau buvo ariama ir tik apie 3 m pločio juosta palei skardį čia buvo nedirbama.

Mažųjų Žinėnų piliakalnis yra unikalus Lietuvos piliakalnis savo dydžiu ir kartu, matyt, paskirtimi. Didelių piliakalnių Lietuvoje būta Brūkšniuotos keramikos kultūros laikotarpiu, tačiau tai buvo daugiau silpnai įtvirtintos gyvenvietės (Kalviai, Velikuškės II). Dideli vėlyvieji piliakalniai tėra įtvirtinti papiliai (Kernavės Pilies kalnas). Abiem atvejais šiuose piliakalniuose yra storesnis ar plonesnis kultūrinis sluoksnis su gyvenvietėms būdingais radiniais, ypač keramika. Mažųjų Žinėnų piliakalnio kultūrinio sluoksnio struktūra nerodo čia buvus gyvenvietę, kuri XIV a., lyginant su galingais įtvirtinimais, galėjo būti tik miesto branduolio vieta. Nieko panašaus šiuo atveju nėra, tad sunku kalbėti apie jo paskirtį. Didžiulė gerai įtvirtinta piliakalnio aikštelė leidžia atsisakyti jame ieškoti medinės pilies

vietos, tuo labiau, kad tokios milžiniškos pilies nemini jokie istoriniai šaltiniai. Palyginimui galima pasakyti, kad Lietuvoje didžiausios mūrinės pilies (Medininkų) kiemo dydis yra maždaug 161x128 m, t. y. mažesnis arba beveik panašus į Mažųjų Žinėnų piliakalnio aikštelę. Už piliakalnio ribų kultūrinio sluoksnio, kaip parodė 2008 m. Z. Baubonio atlikti piliakalnio tiesiamo žvyrkelio vietos link žvalgymai (*ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 558), išvis nėra. Įtvirtinimo dydis ir radinių chronologija vienareikšmiškai rodo kovų su kryžiuočiais epochos pabaigą. Visa tai Mažųjų Žinėnų atveju skatina ieškoti šio piliakalnio kaip įtvirtintos karinės stovyklos paskirties. Pagal geografinę vietą ir radinius tai neabejotinai lietuvių karinė stovykla. Iki šiol mes menkai, iš esmės tik iš skurdžių rašytinių šaltinių duomenų įsivaizduojame tokias lietuvių kariuomenės gyvenimo puses kaip pasirengimas kariniams veiksmams, ypač stambioms operacijoms, apie kurias dažniausiai žinome tik pagal jų rezultatus. Dabar atsiranda galimybė tokią stovyklą (tegul ir dalinai) pažinti ir pagal archeologinių tyrimų duomenis.

Mažųjų Žinėnų piliakalnį įrengusių ar jame gyvenusių žmonių kapinės irgi tebėra nežinomos. Jų pirminė paieška 2009 m. pateikė įdomių rezultatų. Greta piliakalnio vasaromis gyvenantis R. Jokubauskas papasakojo, kad 2009 m. vasaros pradžioje iš kitapus Šlėnos upelio, jau Kauno rajone įsikūrusių kolektyvinių sodų, atėję vaikai kažkur piliakalnio P papėdėje, Šlėnos kairiajame krante iškasė žmogaus kaukolę. Dėl to buvo iškviesta abiejų rajonų policija (Šlėnos upeliu eina rajonų riba), kuri kaukolę paėmė (jos tolesnės paieškos nebuvo sėkmingos). Upelio žvalgymai buvo be rezultatų, tačiau ekspedicijoje dirbęs Strumskas kiek vėliau upelio vagoje ties piliakalniu rado žmogaus dešinįjį šlaunikaulį, o dar vėliau – kairįjį dubenkaulį. Prof. Rimanto Jankausko duomenimis, tai suaugusio vyro kaulai, pagal dubenkaulį – 40–50 metų amžiaus. Kaulai yra aiškiai išplauti iš upelio krantų, kurie šioje vietoje eroduoja, tačiau juose jokių palaidojimų pėdsakų nepastebėta. Visa šios radimvietės aplinka nėra panaši į priešistorinių ar istorinių laikų senkapio vietą, nors tiksliai nenustačius, iš kur tie kaulai išplauti, kategoriškai negalime taip teigti. Vis dėlto didesnė tikimybė, kad čia, Šlėnos krante, buvo užkastas pavienis mirusysis, kuriam ir priklauso minėta kaukolė. Šiuo atveju galimos paieškos kryptų į pokario laikus, kai apylinkėse be žinios dingo ne vienas žmogus. Būtina tęsti piliakalnio apylinkių žvalgymus, ieškant su piliakalniu susijusio kapinyno.

Mažųjų Žinėnų piliakalnio tyrinėjimų metu surinkti archeologiniai radiniai perduoti LNM.

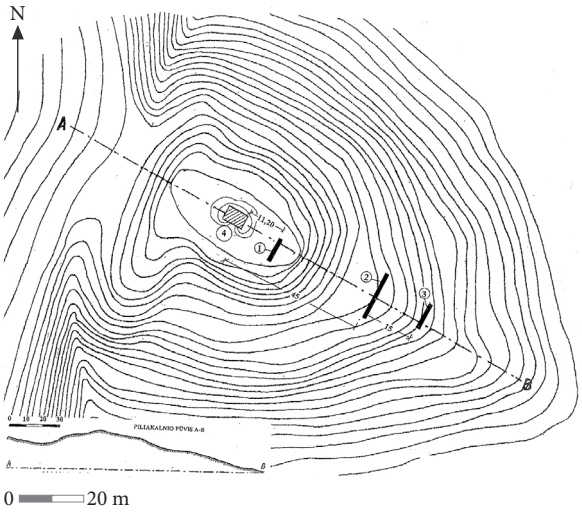
The Mažieji Žinėnai hillfort site

The Mažieji Žinėnai hillfort site (central Lithuania, Jonava District) is distinguished by its size. The hillfort's enclosure, which is now 160 x 59 m and was created on a high flat headland on the right bank of the Neris at the confluence with the river Šlėna, was protected by a complex fortification system: on the N edge by an earthwork up to 3.5 m high and a ditch and on the W slope by a ditch up to 2 m deep and a 1.5 m high earthwork, which change on the SW slope, doubling in number. The hilltop's E part had already collapsed into the Neris by the 20th century (Fig. 2), forming a precipitous slope up to 43 m high. The first, fairly vague knowledge of the hillfort site is from the 1930s (according to VAK data), but

this data locating the hillfort site was later not used and the site was accidentally rediscovered only in 1988.

In 2009 the site's excavation began. Starting in the S alongside the erosion scarp eight 20–22 m long 3–12 m wide areas (a total area of 869 m^2) were excavated (Fig. 1). Despite the large excavated area a thin (up to 20 cm thick) cultural layer with sparse finds (only 9 items were registered) was discovered: a deposit of sherds from a clay thrown pot decorated with wavy lines (Fig. 3, 5), pot wall fragments decorated with small square stamps, an iron loop, small uncertain artefacts, a tongue from a belt buckle, and a piece of slag (Fig. 4:1–6, 8). The artefacts as a whole can be dated to the second half of the 14th century. One find (a 1768 (?) Stanisław August Poniatowski 1 groat coin) (Fig. 4:7) was left by visitors to the already abandoned site.

The Mažieji Žinėnai hillfort site is unique in Lithuania and in our experience. Here we have a fortified Lithuanian army military camp, the excavation of which needs to be continued. At the same time there remains an unknown cemetery of the people who used it. In 2009 human bones were found at the hillfort site in the bed of the river Šlėna: a right femur and a left pelvic bone, and a human skull is also mentioned. The bones belong to a 40–50 year-old male. Apparently an isolated individual was buried on the bank of the Šlėna, probably during the postwar years.

1 pav. Lentainių piliakalnio tyrinėjimų planas: 1–3– perkasų vietos; 4 – 1915 m. vokiečių pastatytas bunkeris. A. Žalnieriaus brėž.

Fig. 1. The excavation plan of the Lentainiai hillfort site: 1–3 – the locations of trenches 1–3; 4 – a 1915 bunker built by the Germans.

Algirdas Žalnierius

Lentainių piliakalnis

Archeologiniai tyrinėjimai Lentainių piliakalnyje buvo atlikti baigiant 2002 m. patvirtintą ilgalaikę Lentainių piliakalnio viršutinės papėdės gyvenvietės tyrinėjimų programą. Pagal ją 2001–2008 m. buvo ištirtas 1467 m^2 plotas. Tyrinėjimų metu nustatyta, kad viršutinėje papėdės gyvenvietėje susiklostė nuo 20 iki 60–70 cm storio kultūrinis sluoksnis, kurio viršutinė dalis iki 30–40 cm gylio yra permaišyta nuolat ariant žemę. Pagrindinė informacija gauta tyrinėjant įžemyje aptiktas duobes, stulpavietes, atvirus židinius, medinių pastatų pėdsakus, kur rasta grublėtos keramikos šukių. Papėdės gyvenvietėje rasti archeologiniai objektai ir radiniai datuojami I tūkst. II puse.

Piliakalnio tyrinėjimų tikslas – patikrinti, ar piliakalnio aikštelėje yra susiklostęs kultūrinis sluoksnis, taip pat nustatyti jo susidarymo chronologines ribas. Piliakalnyje buvo iškastos 3 perkasos, iš viso ištiriant bendrą